

КОТОРМОДОГУ ТАРЫХЫЙ РЕЛЕВАНТТУУЛУК

Бул макалада улуттук өзгөчөлүктөрүдү камтыган жомоктордогу, чыгармалардагы, ырлардагы сөздөрдүн котормодо сакталуусу жана алар берилүү ыкмалары жөнүндө болмокчу.

В данной статье даны способы сохранения и передачи сказок, произведений, стихотворений содержащие национальные особенности.

Ways of saving and translation of fairy tales, novels, poems, which contain national peculiarities are considered in the article.

Баарыбызга маалым болгондой, эгерде акындын же жазуучунун чыгармаларында көөнөргөн сөздөр колдонулбаса, анда өз элинин тарыхын жана ошол тарыхый маселелерди камтыбай калган, чыгармачылык жолунда коомдун өсүп-өнүгүү өзгөчөлүгүнө маани бербей калган инсан катары кабыл алынышы мүмкүн. Ар бир чыгармачыл адам өткөргөн убакытка, артка кылчайып коёт да аны өзүнүн жүрөгүнөн өткөрөт. Мезгил өткөн сайын ал сөздөр көөнөрүп өзүнчө дагы бир боёктордун сүртүмүн өзүнө сиңирип олтурат. Бул макалада жомоктордогу, чыгармалардагы, ырлардагы көөнөргөн сөздөрдүн котормодо сакталуусу жана алар берилүү ыкмалары жөнүндө болмокчу. Дал ушундай көрүнүштү жомоктордон, чыгармалардан, ырлардан жолуктура алабыз. Анткени, мезгил өтсө дагы улуу муун колдонгон сөздөр болобу, колдонуудан чыккан сөздөр болобу, жомоктордогу, чыгармалардагы, ырлардагы колдонулган орду азыркы муунду таасирлентпей койбойт. Анткени, мында баштапкы үй-бүлөлүк, коомдук турмуштун формалары, байыркы салттардын, ырым-жырымдардын элестери сакталып калган. Мына ушулардын баары биригип келип ошол эл жөнүндө, алардын улуттук жана турмуштук түзүлүшү, социалдык-укуктук мамилелери, моралдык этикалык көз караштары жөнүндө маалымат алууга реалдуу шарт түзөт. Андан сырткары бул салттар элдин тарыхый, маданий жана чарбалык турмушунан кабар берет.

Сөздөрдүн коомдо кандайча пайдалангандыгына же пайдаланбай калгандыгына байланыштуу көөнөргөн сөздөрдү төмөндөгүдөй тайпаларга бөлөбүз: а) историзмдер-тарыхый сөздөр, башкача айтканда, азыркы мезгилде колдонуудан чыгып калган сөздөр болуп саналат, себеби тарыхый сөздөр коомдун өзгөрүүсү менен коом мүчөлөрүнүн мурунку мезгилде пайдаланылып жүргөн буюмдарын атоодо колдонушкан, ал эми ал буюмдар азыр колдонулбай калган, ошондуктан пайдалануудан чыгып калган сөздөр кирет. Мындай сөздөргө өзгөчө, кийим-кечек, эски колдонулбай калган салт-санааны, буюм-теримдерди көрсөтүүчү сөздөр кирет. Кыргыз тилинде да, англис тилинде да мындай сөздөрдү ар түрдүү чыгарма жанрларынан учурата алабыз. Ал буюмдар жоголуп кеткени менен анын маанилери, берген образдары ушул мезгилге чейин сакталып калган. Мындай сөздөр өзгөчө өткөн коомдогу боёкту, колоритти сактап, аны көрсөтүү үчүн ар түрдүү чыгармаларда активдүү колдонулат.

Кээде коомдогу, айлана-чөйрөдөгү ар кандай өзгөрүштөр, ал эми айрым учурда элдин жалпы маданий деңгээлинин жогорулашы, аң-сезиминин өнүгүшү лексикалык курамга таасир этип, айрым сөздөрдүн көөнөрүшүнө алып келет. Көөнөрүү өзгөчөлүгүнө, даражасына карай сөздөр лексикалык, лексико-фонетикалык, лексико-морфологиялык, семантикалык архаизмдер болуп төрткө бөлүнөт. Историзмдер-тарыхый сөздөр көркөм чыгармаларда, айрыкча тарыхый чыгармаларда элдин белгилүү бир доордогу турмушун, үрп-адатын даана жана таасын чагылдыруу максатында атайын стилистикалык ыкма катары колдонулат. Дүйнөлүк классиканын өкүлдөрү болгон Дж. Г. Байрондун, А.С.

Пушкиндин, Т.Касымбековдун жана Ч.Айтматовдордун чыгармаларындагы тарыхый сөздөрүн колдонулушу табигый көрүнүш болуп саналат. Буларга мисал болуп төмөнкү кыргыз сөздөрүн айтсак болот: *мураскор, Мажарстан (Венгрия), такыба, баба, буба, куба, жото, жете, тек, акер - кооздоп жасалган жыгач кепич, асыр - доор, кылым, даңгыл - катуу, чоң, кенен маанисиндеги жана башка сөздөр. Ал эми англис тилинде болсо көбүнчө историзмдердин тамыры грек жана латын тилдерине барып такалат: canon-church law, catapult- machine for hurling stones. Ар бир элдин жашоо мүнөзүнө, тарыхый шартына, каада-салтына, диний ишенимдерине жараша айтылгын. Анткени фольклордук чыгармалар өзүнүн тереңге кеткен тарыхында элдин эсинен чыгып, же колдонулбай калган салттык көрүнүштөрдү, тарыхый окуяларды, диний көз караштарды чагылдырып турат.*

Башка чыгармалар сыяктуу эле жомоктордо да тарыхый сөздөргө бай, жомоктордун өзүнүн чыгармаларында пайдаланып, ошол замандагы тарыхый бир сүртүмдөрдү окурмандарга маалымдайт: Мисалы үчүн *кементей, чепкен, тулга, беишмент, көөкөр ж.б.у.с.*

1. Жанек ээр токумун башына жаздап, **чепкенин** айкарасынан үстүнө жаап киши сыяктуу кылып карагайдын сыныгын жаткырып коюп, отту өчүрүп, мылтыгын октоп, карагайдын башына чыгып кетти(Жанек мерген).

Covering his **chepken** (top of men's clothing) he put out the fire, loaded his gun and covered the top of the spruce. (6:27)

2. “Жанек мерген, сенсиңби?”-деп, **кементай**ды жамынган карагайды мыкчып жыгылды(Жанек мерген).

She fell down on the log sheltering it with her **kementay**. (outerwear).(6: p27)

3. Жанек ал түнү таң сүргөнгө чейин уктабай жатып, аялы таң сүрүп келе жатканда **түндүк** тартканы эшикке чыгып кетсе, уктап калат.

4. Then towards morning his wife got up early and drew back the **tunduk** (the upper range of the wooden skeleton of the yurt).(6: p26)

A little while later another **gorpoch** (matrass) was brought in with some pillows. (6:p44)

Бул мисалдарда котормочу **чепкен, кементай, түндүк, көрпөчө деген** сөздөрүн транслитерация ыкмасын колдонуп «**chepken, kementay, tunduk, gorpoch**», окурманганга түшүнүктүү болуш үчүн, кашаанын ичине «эркектердин сырт кийими, жыгачтан жасалган боз үйдүн төбөсү, матрас» - деп, түшүндүрмөлөрү берилген. Түндүк бул, боз үйдүн очогу, түтүн чыгуучу, жарык берүүчү жери, боз үйдүн борбору.

5. Өткөн белем **кербен** тарта чайпалып,

Келер күндөн кеткен күнүң бөлүнбөй (Т.А.18-б.)

“The coming days and passing days were all the same

Following each other **like a rhythmic caravan**. (К.К.19-б.)

деп көчмөн калктын тажрыйбасынан алып, кербенге салыштырган, мындай көрүнүш көчмөн элдин турмушунан түшүнүгү жок чет элге экзотикалык ойду калтырат. Англис тилине которууда ойду тагыраак жеткирүү үчүн кыргыз тилиндеги эки компоненттүү **кербен тарта** деген сөз лексикалык кошуу трансформациясы менен rhythmic деген сөз кошулуп, үч компоненттүү салыштыруу менен **like a rhythmic caravan (катар тизилген кербендей)** деп берилген.

Мындагы «кербен» деген сөз тарыхый колоритке ээ , азыркы убакта архаизмге айланып бара жаткан сөз. Англис тилиндеги окурмандарга экзотикалык түшүнүк берүүчү сөз, которууда амплификация (кошуу) колдонулуп, бир компоненттүү сөз **кербен** эки компоненттүү сөз **a rhythmic caravan** менен берилди.

Улуттук колоритке ээ сөздөрдө элдин кылымдардан бери келе жаткан көз карашы, дүйнө таанымы, дидактикасы, маданияты-эстетикасы сакталгандыктан мындай дидактикалык мүнөздөгү материалдарды которуу тактыкты, мүмкүн болушунча түп нускага жакын болуусун талап кылат.

Улуттук тамак-аш, кийим-кечек ырым-жырымдар, каада-салттар бир гана улутка таандык, алардын котормосун беруу кыйын болгондуктан транслитерция жолу менен же сүрөттөө аркылуу которулат.

Адабияттар тизмеси

- 1.Багно В.Е. К проблеме адекватности перевода [Текст] / В.Е. Багно. -- М.: 1986.
- 2.Караева З.К. Перевод и семиотика: Многоязычное бытие эпоса «Манас» и теоретико-методологические проблемы переводоведения [Текст] / З.К.Караева. // Монография. – Бишкек. -2006. 19 б.
- 3.Мамытов Ж. Көркөм чыгарманын тили [Текст] / Ж.Мамытов. – Фрунзе: 1990
4. Адышева Т. Шамдай жанган сөздөр= (The words that shine like a candle): Избр.стихи.Т.1/ [Текст] / Т.Адышева // Пер.на англ. З.Караева, К.Калиева. - Бишкек: Айат, 2008. - 63 б.
5. «Манас»: Эпосу [Текст] / С.Орозбак уулунун варианты боюнча.// 4 кит. - Фрунзе: Кыргызстан. - 1-китеп.-1978. - 296 б.; 2-китеп.- 1980. - 449 б.; 3-китеп. - 1981. - 346 б.; 4-китеп. - 1982. – 1982.366 б.
6. Кыргыз эл жомоктору [Текст] / Kyrgyz fairy-tales // Котор.М.К.Алишова. -Б.: 2011. – 112 б.
7. Manas. Vol 1/ Walter May .- Moscow; Bishkek,1995
8. Кыргыз тили: Энциклопедиялык окуу куралы [Текст] / Башкы ред. У.Асанов. - Б.: 2004. – 694 б.
9. Webster's New World Dictionary , . by Michael E. Agnes (Author). 20 customer reviews. ISBN-13: 978-0743470698, 2003.154 с.